

**ՍԵՌԱԿԱՆ ԲՈՒՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻՑ ՀԵՏՈ ԱՌԱՋԱՑԱԾ ՀԵՏՏՐԱՎՄԱՏԻԿ
ՍԹՐԵՍԱՅԻՆ ԽԱՆԳԱՐՈՒՄՆԵՐԻ ԵՎ ԽԱՌՆՎԱԾՔԻ ԿԱՊԸ**

ՎԱՀԳԵՆ ՊՈՂՈՍՅԱՆ

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիա,
գիտակրթական միջազգային կենտրոն,
հոգեբանական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ
vazgen.poghosyan@isec.am

ՍՈՆԱ ՄԵԼԻԿՅԱՆ

ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիա,
գիտակրթական միջազգային կենտրոն,
հոգեբանության ամբիոն, մագիստրանտ
sona.melikyan.87@mail.ru

Համառոտագիր

Հետորավմատիկ սթրեսային խանգարումների առաջացման պատճառների վերաբերյալ կատարվել են բազմաթիվ ուսումնասիրություններ այնպիսի գիտնականների կողմից, որոնք են՝ Մ. Բ. Գորովիցը, Ե. Ա. Սթերլինը, ռուս հետազոտողներ Ա. Ե. Բրուսիլովսկին, Պ. Վ. Կամենչենկոն, Մ. Վ. Մորոզովը, իսկ Երկրորդ համաշխարհային պատերազմից հետո ռուս հոգեբույժներ՝ Վ. Ե. Գալենկոն, Է. Մ. Զալկինդը, Մ.Վ. Սոլովյովան և այլք։ Գրեթե բոլոր հետազոտությունները վերաբերում էին պատերազմներից և աղետներից հետո առաջացած հետորավմատիկ սթրեսային խանգարումների դրսևորումներին։ Այս գիտնականների աշխատանքների շնորհիվ հնարավոր դարձավ պատկերացումներ կազմել, թե ինչպիսի անձնային, սոցիալական, միջմշակութային գործոններ կարող են ազդել խանգարման առաջացման վրա, սակայն, պայմանավորված խառնվածքի տիպով՝ սթրեսակայուն են նրանք, թե ոչ, տագնապախոտվությունը ինչ մակարդակի վրա է, և որքանով են հեշտությամբ ադապտացվում սթրեսից հետո՝ սեռական բնության ենթարկված կանանց հետ անցկացված ուսումնասիրությունները բավարարչեն։ Այս խնդիրները դեռևս հետազոտման փուլերում են, ուստի հողվածում ներկայացված հետազոտությունն ու մեր առաջ քաշված խնդիրը արդիական է, քանի որ կան տեսական և գործնական բացեր տվյալ հարցի շուրջ։ Լուծումները, որոնց հանգեցինք հետազոտության վերլուծությունից հետո, թույլ կտան լրացնել տվյալ խնդրի տեսական և գործնական բացերը, ինչպես նաև հետազայում նոր հետազոտական աշխատանքների հիմք կհանդիսանան։

Հետազոտության նպատակն է եղել բացահայտել սեռական բռնության ենթարկված կանանց խառնվածքի տիպի ազդեցությունն ու կապը անձի տազնապախոզվության, սթրեսակայունության, սթրեսում դեզադապտացիայի տարբեր մակարդակների առկայության հետ:

Հոդվածում անդրադարձել ենք հետևյալ խնդիրներին՝

- հետազոտել սեռական բռնության ենթարկված կանանց խառնվածքը.
- բացահայտել խառնվածքի կոնկրետ տեսակի կապն ու ազդեցությունը անձի տազնապախոզվության հետ.
- ուսումնասիրել խառնվածքի կոնկրետ տեսակի կապն ու ազդեցությունը անձի սթրեսակայունության հետ.
- վերլուծել խառնվածքի կոնկրետ տեսակի կապն ու ազդեցությունը սթրեսում անձի դեզադապտացիայի տարբեր մակարդակների առկայության հետ:

Հետազոտության գործնական նշանակությունն այն է, որ տվյալ ուսումնասիրությունը կարող է օգտակար լինել պրակտիկ հոգեբանների համար և առավել դյուրին դարձել նրանց աշխատանքը սեռական բռնության ենթարկված կանանց հետ, քանի որ այն բացահայտել է խառնվածքի տիպի կապը տազնապախոզվության, սթրեսակայունության, սթրեսում դեզադապտացիայի տարբեր մակարդակների առկայության հետ: Մեր աշխատանքը թույլ կտա պրակտիկ գործունեության ընթացքում համապատասխան հոգեբանական գործիքակազմ ընտրել՝ հիմնվելով խառնվածքի տիպի և անձի տազնապախոզվության, սթրեսակայունության, սթրեսում դեզադապտացիայի տարբեր մակարդակների առկայության վրա:

Բանալի բառեր և բառակապակցություններ. սթրես, դեզադապտացիա, խառնվածք, հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումներ, սեռական բռնություններ:

ВЗАИМОСВЯЗЬ ТЕМПЕРАМЕНТА И ПОСТТРАВМАТИЧЕСКИХ СТРЕССОВЫХ РАССТРОЙСТВ / ПТСР /, ВОЗНИКШИХ ПОСЛЕ СЕКСУАЛЬНЫХ НАСИЛИЙ

ВАЗГЕН ПОГОСЯН

Национальная академия наук Республики Армения
Международный научно-образовательный центр
кандидат психологических наук, доцент
vazgen.poghosyan@isec.am

СОНА МЕЛИКЯН

Национальная академия наук Республики Армения
Международный научно-образовательный центр
кандидат психологических наук Доцент
Магистрант кафедры психологии
sona.melikyan.87@mail.ru

Аннотация

Причинам возникновения ПТСР посвятили свои исследования многие психологи и психотерапевты, к примеру: М.Б.Горовиц, Е.А.Стерлин, А.Е.Брусиловский, П.В.Каменченко, М.В.Морозов. А после второй мировой войны к этой проблеме обратились психиатры В.Е.Галенко, Э.М.Залкинд, М.В.Соловьева и другие. Почти все исследования относились к проявлениям ПТСР после войн и стихийных бедствий. Усилия ученых позволили пролить свет на то, какие личностные, социальные и межкультурные факторы могут способствовать возникновению психических нарушений. Однако проблема возникновения ПТСР у женщин, подвергшихся сексуальному насилию, исследована недостаточно. В частности, необходимо выяснить, какие усилия необходимо приложить для постстрессовой адаптации и какую роль играют такие личностные факторы, как стрессоустойчивость и тревожность. Эти проблемы находятся в процессе исследования. Учитывая вышесказанное, можем утверждать, что вопросы, поставленные в нашем исследовании, актуальны, поскольку в определенной степени способствуют решению теоретических и практических вопросов данной проблемы. Надеемся, что выводы, которые следуют из наших аналитических заключений, позволят дополнить сведения, относящиеся к решению данной проблемы и могут способствовать направлениям дальнейших исследований.

Целью данного исследования было выявление взаимосвязи типа темперамента, уровня тревожности и стрессоустойчивости женщин, подвергшихся сексуальному насилию.

В статье рассмотрены следующие задачи:

-исследовать типы темперамента женщин, подвергшихся сексуальному насилию;

- выявить связь и влияние типа темперамента на уровень тревожности;
- выявить связь и влияние типа темперамента на стрессоустойчивость личности;
- изучить связь и влияние типа темперамента на уровень наличия уровня дезадаптации женщин.

Практическое значение исследования заключается в следующем: оно может быть полезным практическим психологам и, основываясь на результатах нашего исследования, поможет выбрать наиболее оптимальный и индивидуально приемлемый психологический инструментарий работы с женщинами, подвергшимися сексуальному насилию.

Ключевые слова и словосочетания: стресс, дезадаптация, темперамент, посттравматические стрессовые расстройства, сексуальное насилие.

THE RELATIONSHIP BETWEEN POST-TRAUMATIC STRESS DISORDER AND TEMPERAMENT AFTER SEXUAL VIOLENCE

VAZGEN POGHOSYAN

National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

International Scientific-Educational Center

Department of Psychology

PhD in Psychological Sciences, Associate Professor

vazgen.poghosyan@isec.am

SONA MELIKYAN

National Academy of Sciences of the Republic of Armenia

International Scientific-Educational Center

Department of Psychology, Master's Student

sona.melikyan.87@mail.ru

Abstract

Many studies have been conducted on the causes of post-traumatic stress disorders by the following scientists: M. B. Gorovits, E. A. Sterlin, and Russian researchers A. E. Brusilovsky, P. V. Kamenchenko, M. V. Morozov, and after the Second World War Russian Psychiatrists V. E. Galenko, E. M. Zalkind, M.V. Solovyova and others. Most studies have been about the manifestations of post-traumatic stress disorder after wars and disasters. Thanks to the work of these scientists, it became possible to understand what personal, social, and intercultural factors can influence the occurrence of the disorder.

However, conditioned by the type of temperament, studies conducted with sexually abused women were insufficient to find out whether they are resilient to stress due to their temperament or not, their level of anxiety, and how easily they adapt after the stress. These issues are still under investigation. Therefore, the study presented in the article and the problem we put forward are ongoing problems because there are theoretical and practical gaps in this issue. The solutions found after the analysis of the study will allow us to fill the theoretical and practical gaps of the specified problem. Moreover, they will serve as the basis for new studies in the future.

The study aimed to reveal the influence of the temperament type of the women subjected to sexual violence and its relationship with different anxiety levels, stress resistance, and stress maladaptation.

In the article, we addressed the following issues:

- examine the temperament of sexually abused women;
- identify the connection and influence of a specific type of temperament with a person's anxiety;
- study the connection and influence of a specific type of temperament with a person's stress resistance;

- analyze the relationship and influence of a specific type of temperament with a person's different levels of maladaptation under stress.

The study's practical significance lies in the fact that this kind of study can be helpful in practical psychologists and make their work with sexually abused women easier because it revealed the relationship of temperament type with anxiety, stress resistance, and different levels of stress maladaptation. Based on the type of temperament and the presence of different anxiety levels, stress resistance, and stress maladaptation, our work will allow us to choose the appropriate psychological tools during practical activities.

Keywords and phrases: stress, maladaptation, temperament, post-traumatic stress disorder, sexual violence.

Ներածություն

Հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումներին վերաբերող գրեթե բոլոր հետազոտությունները վերաբերում են պատերազմներից և աղետներից հետո առաջացած հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումների դրսևորումներին: Դրանց շնորհիվ հնարավոր դարձավ պատկերացումներ կազմել, թե ինչպիսի անձնային, սոցիալական, միջմշակութային գործոններ կարող են ազդել խանգարման առաջացման վրա, սակայն, պայմանավորված կանանց խառնվածքի տիպով՝ սթրեսակայուն են նրանք, թե ոչ, տագնապախոռովությունը ինչ մակարդակի վրա է, և թե որքանով են նրանք հեշտությամբ ադապտացվում սթրեսից հետո, սեռական բռնության ենթարկված կանանց հետ անցկացված ուսումնասիրությունները բավարար չեն: Այս խնդիրները դեռևս հետազոտման փուլերում են: Այսպիսով՝ կարելի է խոսել մեր կողմից առաջ քաշած խնդրի արդիականության մասին: Ուսումնասիրությունները, որոնք բացահայտում են խառնվածքի առանձնահատկությունների ազդեցությունը տրավմատիկ իրադարձություններից հետո առաջացած հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումների վրա, սկսել են կատարվել միայն 2014 թ-ից: Դրանք թույլ են տվել բացահայտել էմոցիոնալ ռեակտիվության կապը խանգարման դրսևորման հետ՝ պատերազմի մասնակիցների, աղետներ վերապրածների, սպանությունների ականատեսների, ոստիկանների, հրշեջների և զինվորների մոտ, ուստի մեր բարձրացրած խնդիրը արդիական է, քանի որ կան տեսական և գործնական բացեր տվյալ հարցի շուրջ: Մեր հետազոտությունը թույլ կտա լրացնել այս տեսական և գործնական բացերը. այն հետազայում նոր հետազոտական աշխատանքների հիմք կհանդիսանա:

Տեսական մաս

Ինչպես փաստում են վերջին տասնամյակներում իրականացված հետազոտությունները, սեռական հանցագործությունների դրդապատճառները խիստ բազմազան են: Շատ հաճախ անձին առաջնորդող դրդապատճառները լինում են չբավարարված պահանջմունքներն ու զգացմունքները:

Անհրաժեշտ է նշել, որ սեռական հանցագործություններում դոմինանտում է հենց այդ գործոնը: Բացահայտված է նաև, որ սեռական հանցագործություն կատարում է ինչպես առողջ անձն, այնպես էլ՝ տարբեր հոգեկան խանգարումներ ունեցողները: Քննարկենք սեռական այլասերումները, որոնք պատճառ և հիմք են հանդիսանում հակահասարակական, հակաիրավական այս երևույթի առաջացման գործում, դրանք են՝

- գոոֆիլիան,
- պեդոֆիլիան,
- էքսզոֆիլիոնիզմը,
- նեկրոֆիլիան
- ինցեստոֆիլիան
- գերոնտոֆիլիա և այլն:

Հանցագործի անձը տարբերվում է օրինապահ մարդու անձից նորմատիվ-արժեքային համակարգի բովանդակությամբ և կայուն հոգեբանական առանձնահատկություններով, որոնց զուգակցումն ունի հանցածին նշանակություն և հատուկ է հենց հանցագործներին: Որպես բռնաբարություն կատարած անձանց հոգեբանական հատկանիշ, համեմատած այլ հանցագործների հետ, առանձնացվում են միջանձնային հարաբերություններում ամենացածր զգացմունքայնությունը և վարքագծի ղեկավարման թույլ ունակությունը [2, էջ 223-244]:

Սեռական այլասերման տեսակ է նաև պեդոֆիլիան: Պեդոֆիլիան սեռական հակման իրագործումն է կամ դրա երևակայումը պրեպուբերտատ և վաղ պուբերտատ շրջանի երեխաների հետ: Պեդոֆիլների մի մասը նախընտրում է որոշակի սեռի երեխաներին, մյուսների համար՝ սեռային պատկանելիությունը էական նշանակություն չունի: Պեդոֆիլներ են համարվում նաև այն տղամարդիկ, որոնք գերադասում են չափահաս զուգընկերների, սակայն չկայացած կամ անհաջող սեռական հարաբերության առաջացրած ֆրուստրացիաների դեպքում և որպես փոխարինող բավարարվածության օբյեկտ՝ ընտրում են երեխաներին: Տղամարդիկ, որոնք ուտնձգություն են անում մինչարթունքային հասակի սեփական երեխաների, երբեմն նաև այլ ե-

րեխաների հանդեպ՝ դեպքում էլ նրանց վարքը սահմանվում է որպես պեդոֆիլիա:

Գոյություն ունի պեդոֆիլիայի դրսևորման մի քանի տարբերակ: Երբեմն այն կարող է երեխայի հանդեպ նուրբ և պլատոնիկ սիրո զգացում լինել՝ առանց սեքսուալ-էրոտիկ հակվածության: Մյուս դեպքում այն դրսևորվում է սեռական բռնության, սեռական բնույթի գործողություններ իրականացնելու ձևով: Քանի որ վերը նշվածը երկու խիստ տարբեր զգացողություններ են, ակնհայտ է, որ պեդոֆիլների անձի տիպերը նույնպես տարբեր են [7,8]:

Հոմոսեքսուալիզմը առկա է եղել հին հունական և հռոմեական մշակույթներում, չնայած գիտական շրջանակ է մտել միայն 1869 թ-ին հունգարացի բժիշկ Կ. Բենկերտի կողմից: Հոմոսեքսուալիզմ ասելով՝ հասկացվում է իր սեռի անձանց նկատմամբ սեռական հակումը: Համասեռամուլները մոտ են հանցավոր աշխարհին: Սա առաջնահերթ հիմնավորվում է նրանով, որ վերջիններիս մեջ շատ են թմրամուլները և ապա նրենց սեռական պահանջմունքների բավարարման համար թիրախ են դառնում անչափահասները: Կարևոր է նշել՝ հետազոտությունների արդյունքները փաստում են, որ սա ոչ միայն սեռական հակում է, այլև հուզական: Ուստի համասեռամուլներին ևս կարելի է ներառել սեռական հանցագործությունների հակում ունեցող խմբի մեջ [3,4]:

Խոսելով հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումների (այսուհետ՝ ՀՏՄԽ) մասին՝ նախ պետք է անդրադառնալ դրանց ծագմանը: Սթրեսորները դասվում են երկու տեսակի՝ ֆիզիոլոգիական՝ ցավը, սովը, ծարավը և հոգեբանական կորուստը, վտանգ-սպառնալիքը: Իր հերթին հոգեբանականը ևս երկու տեսակի է լինում. դրանք են՝ էմոցիոնալ և ինֆորմացիոն սթրեսորները: Սթրեսը վերածվում է տրավմայի, երբ սթրեսորի ազդեցությունից խաթարվում է անձի հոգեկան ոլորտը, իսկ օրգանիզմում տեղի են ունենում մի շարք ֆիզիոլոգիական փոփոխություններ: Անձի մոտ խաթարվում է աշխարհի կոգնիտիվ մոդելը, աֆեկտիվ ոլորտը, նյարդային այն հատվածները, որոնք պատասխանատու են անձի հիշողության, սովորելու համար: Այս պարագայում, որպես սթրեսոր հանդիսանում են տրավմատիկ իրադարձությունները, որոնցից են ծայրահեղ, էքստրեմալ, կյանքին վտանգ սպառնացող իրավիճակները՝ շատ ուժգին բացասական հետևանքներով: Նման իրավիճակները հիմնովին փոխում են անձի ապահովության զգացումը և առաջացնում տրավմատիկ սթրեսային ապրումներ: Սրա հետևանքով էլ արդեն հետագայում առաջանում է ՀՏՄԽ-ը [8]:

ՀՏՄԽ-ն առաջանում է, որպես մնացորդային կամ երկարաձգված հակազդում՝ տրավմատիկ, սթրեսային իրադարձությանը կամ իրավիճակին:

ՀՏՄԽ-ի հիմնական ախտանշաններն են.

1. կրկնվող, ոչ կամաժին և կաշուն սթրեսաժին հիշողություններ՝ տրավմատիկ իրադարձությունների մասին, որոնք պատահել են անձի հետ կամ որոնց ականատես է եղել անձը.
2. կրկնվող, սթրեսաժին երազատեսություններ՝ անցյալում տեղի ունեցած տրավմատիկ իրադարձությունների մասին.
3. դիսոցիատիվ հակազդումներ (օրինակ՝ հանկարծակի առաջացող մտապատկերներ), որոնց ժամանակ անձն այնպես է իրեն զգում և պահում, կարծես տրավմատիկ իրադարձությունը կրկնվում է.
4. ինտենսիվ կամ երկարատև հոգեբանական դիսթրես՝ տրավմատիկ իրադարձությունը հիշեցնող կամ մարմնավորող իրերի կամ իրավիճակների հետ առնչվելիս.
5. ակնհայտ ֆիզիոլոգիական հակազդումներ՝ տրավմատիկ իրադարձությունը հիշեցնող կամ մարմնավորող իրերի կամ իրավիճակների հետ առնչվելիս.
6. կայուն խուսափում՝ տրավմատիկ իրադարձությունների մասին հիշեցնող ազդակներից.
7. ճանաչողական գործառույթների և տրամադրության բացասական փոփոխություններ.
8. գրգռվածություն և նյարդայնություն.
9. քնի խանգարումներ.
10. գերզգոնություն.
11. ապակառուցողական վերաբերմունք սեփական անձի նկատմամբ.
12. կենտրոնացման խնդիրներ.
13. դեպերսոնալիզացիա կամ դերեալիզացիա **[8]**:
Տարբերում են ՀՏՄԽ-երի երեք տեսակ.
 - Սուր՝ մինչև երեք ամիս,
 - Քրոնիկ՝ երեք ամիս և ավելին,
 - Հետաձգված՝ երբ խանգարումը առաջացել է տրավմատիկ իրադարձությունից հետո վեց ամիս և ավել ժամանակ անց **[8]**:
Գոյություն ունի ՀՏՄԽ-երի չորս ձև՝
 1. ՀՏՄԽ-ի ասթենիկ տիպ,
 2. ՀՏՄԽ-ի տագնապային տիպ,
 3. ՀՏՄԽ-ի դիսֆորիկ տիպ,
 4. ՀՏՄԽ-ի սոմատոֆորմ տիպ **[8]**:

Խառնվածք ասելով՝ հասկանում են վարքի բնական առանձնահատկությունները, որոնք բնորոշ են տվյալ մարդուն և դրսևորվում են կյանքի

նկատմամբ ռեակցիաների տոնուսով և հավասարակշռությամբ: Խառնվածքի մասին պատկերացումները ծագել են դեռևս հնադարյան ժամանակներում: Հիպոկրատը, ապա Գալենը, դիտելով մարդկանց վարքագծի անհատական առանձնահատկությունները, փորձեցին նկարագրել և բացատրել դրանք: Խառնվածքի մասին ուսմունքի հիմնադիրը համարվում է հին հույն բժիշկ Հիպոկրատը (մ.թ.ա. V դ.), նա կարծում էր, որ մարդու մարմնում կա չորս հեղուկ՝ արյուն, լորձ, դեղին և սև լեղիններ: Մարդու խառնվածքը որոշվում է այդ հեղուկների խառնուրդով: Հեղուկների անունով տրված խառնվածքների անունները պահպանվել են մինչև մեր օրերը: Այսպես, խոլերիկ խառնվածքը բխում է chole («դառնություն») բառից, սանգվինիկը՝ sanguis – ից («արյուն»), ֆլեգմատիկը՝ phlegma – ից («լորձ»), մելանխոլիկ՝ melan chole – ից («սև դառնություն»):

Պայմանական ռեֆլեքսն ուսումնասիրելիս Ի. Պ. Պավլովը բացահայտեց բարձրագույն նյարդային գործունեության օրինաչափությունները և նյարդային գործընթացների հիմնական հատկությունները՝ գրգռումը և արգելակումը: Նյարդային գործընթացների հիմնական հատկությունները հետևյալն են.

- 1) ուժ,
- 2) հավասարակշռություն,
- 3) շարժունակություն:

Արդյունքում առանձնացվեց հետևյալ տիպաբանությունը.

- 1) նյարդային համակարգի ուժեղ անհավասարակշիռ տեսակը բնութագրվում է ուժեղ գրգռման գործընթացով և պակաս ուժեղ արգելակմամբ,
- 2) ուժեղ հավասարակշռված (գրգռման գործընթացը հավասարակշռում է արգելակման գործընթացը), շարժական,
- 3) ուժեղ հավասարակշռված, իներտ (արտաքուստ ավելի հանգիստ, «ամուր»),
- 4) թույլ՝ բնութագրվում է գրգռման և արգելակման գործընթացների թուլությամբ, նյարդային գործընթացների ցածր շարժունակությամբ (իներտությամբ):

Ի. Պ. Պավլովը նույնացնում էր նյարդային համակարգի տեսակն ու խառնվածքը: Հետագա ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ նյարդային գործունեության տեսակը միշտ չէ, որ համընկնում է խառնվածքի տեսակին: Խառնվածքի վրա ազդում են ոչ միայն նյարդային գործունեության հատկությունները, այլ նաև անձի սոմատիկ կազմակերպումը: Նյարդային համակարգի տեսակը դիտվում է որպես խառնվածքի հիմք: Խառնվածքը դրսևորվում է ոչ միայն զգացմունքային, այլև մտավոր, կամային գործըն-

թացնելու: Երբ խոսում են մարդու խառնվածքի մասին, ապա նկատի ունեն ոչ թե մեկուսացված հոգեբանական գործընթացների դինամիկան, այլ ամբողջ համախտանիշը (անձի վարքագծի ամբողջական դինամիկ առանձնահատկությունների համակարգը): Խառնվածքը, ոչ այլ ինչ է, քան մարդու վարքի իմպուլսիվ-դինամիկ կողմի ամենատարածված բնութագիրը, որն արտահայտում է հիմնականում նյարդային համակարգի հատկությունները:

Այսպիսով՝ խառնվածքն ազդում է գործունեության ակտիվության (աշխատունակության, կոմունիկատիվության, սոցիալական շփումների վրա), պայմաններին հարմարվելու հեշտության վրա: Խառնվածքը կապված է անձի այլ հատկանիշների հետ և ազդում է անձի վերաբերմունքի, վարքի և կամային գործունեության վրա [6]:

Հետազոտական մաս

Հետազոտությունը անց է կացվել սեռական բռնության ենթարկված կանանց փակ խմբում: Հետազոտության ընտրանքը՝ կյանքի ընթացքում առնվազն մեկ անգամ սեռական բռնության ենթարկված՝ 25-35 տարեկան կանայք՝ ընդհանուր թվով՝ 30 անձ: Հետազոտությունը անց է կացվել մեկ փուլով: Հետազոտության ընթացքում հետազոտվողների հետ կիրառվել են հետևյալ մեթոդները՝ հոգեբանական դիտում, հոգեբանական զրույց, թեստավորում:

Մեթոդիկաներից՝

1. Այգենկի անձնային հարցարանը,
2. Թեյլորի տազնապախոզվության չափման մեթոդիկան,
3. Սթրեսակայունության և սոցիալական ադապտացիայի բացահայտման մեթոդիկան,
4. Սթրեսում դեզադապտացիայի և նյարդահոգեկան կայունության ախտորոշման մեթոդիկան [1]:

Այգենկի անձնային հարցարանի կիրառումը մեզ թույլ է տվել որոշել հետազոտվողների խառնվածքի տիպը: Թեյլորի տազնապախոզվության չափման մեթոդիկայի շնորհիվ մենք պարզեցինք, թե հետազոտվողների յուրաքանչյուր խառնվածքի տիպի մոտ տազնապախոզվության ինչ մակարդակ էր: Թ. Հոլմսի և Ռ. Ռահեի սթրեսակայունության և սոցիալական ադապտացիայի բացահայտման մեթոդիկայի օգնությամբ հնարավոր դարձավ դուրս հանել մասնակիցների սթրեսային ծանրաբեռնվածության և դիմադրության մակարդակը: Սթրեսում դեզադապտացիայի դիսկի և նյարդահոգեկան կայունության ախտորոշման մեթոդիկան թույլ տվեց դուրս հանել

հետազոտվողների սթրեսում դեգադապտացիայի ռիսկի մակարդակը և ախտորոշել նյարդահոգեկան կայունության աստիճանը:

Արդյունքում ստացանք հետևյալ պատկերը. հետազոտությանը մասնակցել են՝ ընդհանուր թվով՝ 30 կանայք, որոնցից 20%-ը՝ ֆլեգմատիկ, 26.67%-ը սանգվինիկ, 30%-ը մելանխոլիկ, 23.33%-ը խոլերիկ խառնվածքի տիպին էին պատկանում: Օգտագործված մեթոդիկաների ընդհանուր պատկերը յուրաքանչյուր խառնվածքի տիպի համար հետևյալն էր.

Աղյուսակ 1.

Խառնվածքի տիպը	Սթրեսում դեգադապտացիայի ռիսկի և նյարդահոգեկան կայունության ախտորոշման մեթոդիկա	Թ. Հովսի և Ռ. Ռահեի սթրեսակայունության և սոցիալական ադապտացիայի բացահայտման մեթոդիկա	Թեյլորի տագնապախոտվության չափման մեթոդիկա
Ֆլեգմատիկ- 20%	Սթրեսի ժամանակ բարձր նյարդահոգեկան կայունություն- 100% -ի մո	Սթրեսի դիմադրողականության մակարդակը՝ բարձր – 100% ի մոտ	Տագնապախոտվության ցածր միտումով միջին մակարդակ – 50%-ի մոտ Տագնապախոտվության բարձր միտումով միջին մակարդակ -50% ի մոտ
Սանգվինիկ- 26,67%	Սթրեսի ժամանակ բարձր նյարդահոգեկան կայունություն - 100%-ի մո	Սթրեսի դիմադրողականության մակարդակը՝ բարձր – 100%-ի մոտ	Տագնապախոտվության բարձր միտումով միջին մակարդակ-75%-ի մոտ, Տագնապախոտվության ցածր միտումով միջին մակարդակ – 25%-ի մոտ
Մելանխոլիկ- 30%	Սթրեսի ժամանակ միջին աստիճանի նյարդահոգեկան կայունություն -33,33%-ի մոտ, Սթրեսի ժա անակ միջին աստիճանի նյարդահոգեկան անկայունություն, փոքր ռիսկ դեգադապտացիայի ժամանակ- 66,67%-ի մոտ	Սթրեսի դիմադրողականության մակարդակը՝ սահմանային -100%-ի մոտ	Տագնապախոտվության բարձր միտումով միջին մակարդակ-44,4%-ի մոտ, Տագնապախոտվության արժր մակարդակ – 5 ,56% ի մոտ
Խոլերիկ- 23,33%	Սթրեսի ժամանակ միջին աստիճանի նյարդահոգեկան անկայունություն, միջին ռիսկ դեգադապտացիայի ժամանակ - 100% ի մոտ	Սթրեսի դիմադրողականության մակարդակը՝ ցածր - 100% ի մոտ	Տագնապախոտվության բարձր մակարդակ – 71,43% ի մոտ Տագնապախոտվության բարձր միտումով միջին մակարդակ 28,57% ի մոտ

Ամփոփելով հետազոտության արդյունքները կարող ենք ասել, որ՝

1. Անձի սթրեսակայունությունը մեծ դեր է խաղում հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումների ի հայտ գալուն: Սեռական բռնություններից հետո առաջացած հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումների տեսակները մեծապես պայմանավորված են բռնության ենթարկվածների խառնվածքի տիպով:
2. Ֆլեզմատիկ խառնվածքի տիպ ունեցող հետազոտվողների մոտ սթրեսի ժամանակ դիտվում է բարձր նյարդահոգեկան կայունություն, սթրեսի դիմադրողականության մակարդակը բարձր է, առկա է տագնապախոռվության ցածր և բարձր միտումներով միջին մակարդակ:
3. Սանգվինիկ խառնվածքով հետազոտվողների մոտ սթրեսի ժամանակ բարձր է նյարդահոգեկան կայունությունը, սթրեսի դիմադրողականության մակարդակը բարձր է, իսկ տագնապախոռվության բարձր միտումով միջին մակարդակ է:
4. Մելանխոլիկ խառնվածքի տիպի մոտ սթրեսի ժամանակ միջին աստիճանի նյարդահոգեկան անկայունություն է առկա, դեզադապտացիայի փոքր ռիսկ, տագնապախոռվության մակարդակը բարձր է, իսկ բարձր միտումով միջին մակարդակը՝ միջին է:
5. Խոլերիկ խառնվածքի հետազոտվողների մոտ սթրեսի ժամանակ միջին աստիճանի նյարդահոգեկան անկայունություն է, հակված են դեզադապտացիայի միջին ռիսկի, սթրեսի դիմադրողականության մակարդակը ցածր է, իսկ տագնապախոռվության մակարդակը բարձր:

Հիմնվելով կատարված հետազոտության վրա՝ կարելի է հանգել հետևյալ գործնական առաջարկների: Քանի որ հետազոտության արդյունքներից պարզ դարձավ, որ սեռական բռնության ենթարկված կանանց խառնվածքի տիպը կարող է ազդել անձի տագնապախոռվության, սթրեսակայունության, սթրեսում դեզադապտացիայի տարբեր մակարդակների առկայության վրա, առաջացնելով հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումներ, ապա սեռական բռնության ենթարկված կանանց հետ հոգեբանական միջամտություն անց կացնելու ընթացքում անհրաժեշտ է՝

1. ուշադրություն դարձնել նրանց խառնվածքին և աշխատանքի ժամանակ կիրառել համապատասխան գործիքակազմ.
2. ցուցաբերել անհատական մոտեցում.

3. սանգվինիկների ու ֆլեգմատիկների հետ աշխատանքի ժամանակ լիակատար ապաքինման հնարավոր է հասնել միայն հոգեթերապիայի միջոցով (հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումների բացակայության դեպքում)։
4. մելանխոլիկների և խոլերիկների դեպքում (եթե առկա են հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումներ) անհրաժեշտ կլինի հոգեբույժի և հոգեբանի համագործակցությունը և համատեղ միջամտությունը։ Միայն հոգեթերապիայի միջոցով ոչ միայն հնարավոր չի լինի հաղթահարել խնդիրը, այլև այցելուին վնասելու մեծ ռիսկեր կան։

Եզրակացություններ

Սեռական բռնության ենթարկված կանանց խառնվածքի տիպը կարող է ազդել անձի տագնապախոռվության, սթրեսակայունության, սթրեսում դեգադատացիայի տարբեր մակարդակների առկայության վրա՝ առաջացնելով հետտրավմատիկ սթրեսային խանգարումներ։

Ինչպես նաև, կարելի է խոսել այն մասին, որ մեր կատարած հետազոտությունը զգալի չափով դյուրին և արդյունավետ կդարձնի սեռական բռնության ենթարկված կանանց հետ աշխատող հոգեբանների գործունեությունը։

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Արզումանյան Ս. Զ., Մկրտչյան Ս. Շ., Սարգսյան Վ. Ժ., Կիրառական հոգեբանության պրակտիկում, Երևան, Զանգակ 97, 2002, 392 էջ
2. Դիլբանդյան Ս. Ա., ՀՀ Քրեական իրավունք։ Հատուկ մաս, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2019թ., 960 էջ
3. Дерягин Г. Б. Расследование половых преступлений. Руководство для юристов и врачей, Изд. «Юрлитинформ», Москва, 2008, 528 стр.
4. Еникеев М. И. , Юридическая психология, изд. Норма, Москва, 2005, 640 стр.
5. Каратьян Т. В, Т. И. Гусева Психология личности: конспект лекций, изд. Эксмо, Москва, 2008, 79 стр.
6. Малкина – Пых И. Г., Психологическая помощь в кризисных ситуациях, Москва, Изд-во Эксмо, 2005, 960 стр.
7. Шеляг Т. В., Худавердян В. Ц., Холостова Е. И., Гусякова Л. Г., Луков В. В., Павленко П. Д., Бобкова П. В., Студенова Е. Г., Щукина Н. П., Лотова И. П., Пантелеева Т. С., Саралиева С. М., Фокин В. А., Демина Л. Д., Мартыненко А. В., Алексеева Л. С., Кругликова Л. П.,

Колков С. В., Ярская-Смирнова Е. Р., Мошняга В. Т., Технологии социальной работы, изд. Инфра-М, Москва, 2001, 400 стр.

8. Фирсов М. В., Студенова Е. Г. Теория социальной работы: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений, Гуманитарный издательский центр Владос, Москва, 2001, 265 стр.